

تأملی در جریان نوسلفی‌ها؛ محمد العریفی و تأثیر خطابه در نفوذ آراء

محمد مهدی اسماعیلی^۱

استادیار علوم سیاسی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

سید شهاب غدیری

دانشجوی دکترای علوم سیاسی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۳/۶ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۶/۹/۲۳)

چکیده

نوسلفی‌گری جریانی است از میان جریان‌های کلامی معاصر که در روش همچون سلفی‌گری به تفسیر تحت‌اللفظی از متون می‌پردازد. عملگراست و پیوندی نزدیک با فناوری دارد. نوسلفیان برخلاف جریان سلفی سنتی، و سلفی‌ها و هابی رویکردی آشتی‌آمیز نسبت به جهان غرب، حقوق زنان و مدرنیته دارند؛ همچنین به دلیل وعده‌های جذاب، بیان ساده و فارغ از پیچیدگی‌های کلامی و فقهی، جذابیت بسیار زیادی برای مسلمانان و غیرمسلمانان دنیا داشته‌اند. در این مقاله یکی از متفکران جریان نوسلفی، محمد بن عبدالرحمن العریفی معرفی، و آثار و میزان نفوذ وی در شبکه‌های مجازی و همچنین نسبت میان فن خطابه و ادبیات این متفکر نوسلفی در متن آثارش با شهرت و محبوبیتش در جهان اسلام، به‌طور خاص، بررسی شده است. پرسش اصلی این مقاله به چرایی نفوذ و شهرت روزافزون العریفی می‌پردازد و بررسی محتوای آثار وی نشان می‌دهد که روش بیان معارف دینی مبتنی بر فن خطابه است، به‌طوری‌که خواننده را نه با استدلال، بلکه با تحکیمات و مثال‌های متعدد روبه‌رو می‌کند و آنقدر این رویه را ادامه می‌دهد تا خواننده به درجه اقناع برسد. هدفی که در تمامی متون این آثار دنبال می‌شود، صرفاً «اقناع» و اکتفا خواننده برای «تبعیت» از نص مقدس است. بدین ترتیب فرضیه مورد اثبات ما در این مقاله فن خطابه را عامل محوری نفوذ و شهرت آرای العریفی در جهان اسلام می‌داند.

واژه‌های کلیدی

بنیادگرایی، خطابه، سلفی، محمد العریفی، نوسلفی.

مقدمه

در دهه‌های اخیر و به‌ویژه بعد از انقلابات عربی در سال ۲۰۱۰، فضای سیاسی و مذهبی منطقه آسیای جنوب غربی و شمال آفریقا تحت تأثیر فعالیت گروه‌های نظامی و شبه‌نظامی قرار گرفته است که به دنبال استیلا و غلبه بر این منطقه با شعارهای دینی و اغلب بازگشت به دوره سلف صالح هستند. فعالیت‌های تخریبی و تروریستی این جریان‌ها به جهان اسلام محدود نشده، و امروز ترس از اقدامات آنها کشورهای اروپایی و آمریکا را نیز فرا گرفته است.

فراگیری و گسترش این امر، فضای فعالیت‌های تحقیقی و پژوهشی محافل علمی عربی و غربی را در فهم و تحلیل عمیق از ریشه‌های فکری این جریان، و تلاش برای ارائه طبقه‌بندی و تفکیک میان گروه‌های متکثر و فعال، به دنبال داشته است. در این میان به نظر می‌رسد در ادبیات علمی و سیاسی کشور ما تصویر جامعی از گروه‌های سلفی وجود ندارد و اغلب فضای علمی کشور با تبعیت از فضای سیاسی، به تحلیل این گروه‌ها می‌پردازد. به نظر می‌رسد از مهم‌ترین دلایل بروز این آسیب، سطح نازل فضای تعاملات فرهنگی میان اندیشمندان و محققان ایرانی با آثار همتایان عرب‌زبان و عدم پیگیری تحولات فکری جوامع عربی است که فقر جدی منابع به‌روز و عمیق فارسی از علائم آن است.

در این مقاله تلاش شده است با استفاده از منابع و اسناد دست‌اول، به گرایش جدید فکری در حوزه سلفیت که به نوسلفیت خوانده می‌شود، بپردازیم و چهره شاخص و مؤثر آن، محمد العریفی را معرفی کنیم و با رجوع به متن عمده آثار وی و تبیین موضوعی و ساختار آنها، نگاه جامع‌تری از آثار و افکار این نحله جدید و متفکر مشهور آن ارائه دهیم.

پرسش اصلی این مقاله به چرایی نفوذ و شهرت روزافزون العریفی می‌پردازد و بررسی محتوای آثار وی نشان می‌دهد که روش بیان معارف دینی مبتنی بر فن خطابه است. به‌طوری‌که خواننده را نه با استدلال، بلکه با تحکیمات و مثال‌های متعدد روبه‌رو می‌کند و آنقدر این رویه را ادامه می‌دهد تا خواننده به درجه اقناع برسد. هدفی که در تمامی متون این آثار دنبال می‌شود، صرفاً «اقناع» و اکتفا خواننده برای «تبعیت» از نص مقدس است. بدین ترتیب فرضیه مورد اثبات ما در این مقاله فن خطابه را عامل محوری نفوذ و شهرت آری العریفی در جهان اسلام می‌داند.

الف) تبیین مفاهیم

بنیادگرایی: امروزه بیشتر در اشاره به گروه‌هایی که در پی برقراری حکومت اسلامی‌اند، از واژه و مفهوم بنیادگرایی استفاده می‌شود. به کار بردن چنین واژه‌ای دیگر غریب نیست، اما پیش از هر توضیحی ارائه تعریف و توضیحی در خصوص معنای این واژه ما را در تبیین موضوع

پژوهش یاری خواهد رساند. یکی از مشکلات در به‌کار بردن واژه بنیادگرایی ترجمه آن است، برای مثال از نظر برخی محققان «بنیادگرایی»^۱ در نظریات غربی به معنای توسل به زور و امر سیاسی برای اجرای تورات و انجیل است» (فیرحی، ۱۳۸۷: ۸۹). حال آنکه بررسی این واژه در فرهنگ بریتانیکا و سیر تحول معنای آن دریچه‌ای دیگر بر نگاه ما بر این واژه می‌گشاید، بریتانیکا این واژه را چنین تعریف کرده است: «بنیادگرایی، جنبش ستیزه‌جوی محافظه‌کار مذهبی است که مشخصه آن پیروی سرسخت از متن مقدس است. [این اصطلاح] مدتی صرفاً به پروتستان‌های آمریکایی اشاره داشت که بر عدم لغزش کتاب مقدس^۲ تأکید داشتند، اصطلاح بنیادگرایی در اواخر قرن بیستم با ارجاع به جنبش‌های متعدد مذهبی کاربرد وسیع‌تری پیدا کرد...» (Britannica, 2015). اما به‌طور کلی هدف از بنیادگرایی در واقع بازگشت به «متن مقدس» و اجرای دقیق و بدون تأویل آنچه در آن آمده و روی‌گردانی از تفسیر رسمی و محافظه‌کارانه پدیدآمده در طول تاریخ ادیان است. این پدیده در جهان اسلام نیز رخ داد و هدف آن بازگشت به نص قرآن و سنت و عمل مستقیم به آن بود.

سلفیت: آنچه از بنیادگرایی اسلامی مستفاد می‌شود، به جنبش‌های سلفی و به‌طور خاص جنبش‌های سلفی معاصر اشاره دارد. سلفی‌گری در دو دوره مختلف تاریخی در تاریخ اسلام شکل گرفت. ابتدای آن به حمله مغول باز می‌گردد که به ظهور شخصیتی به نام ابن تیمیه منجر شد. اما دوره معاصر که مورد بحث ماست، به دوره ضعف و در نتیجه فروپاشی خلافت عثمانی، از قرن هجدهم به بعد، بازمی‌گردد که در نهایت به گسترش دیدگاه‌های ابن تیمیه توسط محمد بن عبدالوهاب در شبه‌جزیره عربستان و شمال آفریقا، و شاه ولی‌الله دهلوی و جانشینانش در شبه‌قاره هند منجر شد. محمد بن عبدالوهاب حنبلی مذهب (۱۷۹۱م) در عربستان ظهور کرد و وهابیت را با گرایش تکفیری تأسیس کرد. در شرق جهان اسلام نیز شاه ولی‌الله دهلوی (۱۷۶۱م) حنفی‌مذهب به ترویج برخی از آرای ابن تیمیه در میان حنفیان شبه‌قاره هند پرداخت. اساساً میان هر دو مقطع جنبش سلفی‌گری شباهت‌هایی دیده می‌شود، برای مثال در هر دو برهه تاریخی جهان اسلام شاهد نوعی فروپاشی درونی و حمله بیگانگان به سرزمین‌های آنان و شکل گرفتن بحران هویتی در میان مسلمانان بود، هم در مورد حمله مغول‌ها و هم در مورد هجوم غربی‌ها به سرزمین‌های اسلامی. سلفی‌گری در پاسخ به این پرسش که چرا جامعه اسلامی به این وضعیت دچار شد، پاسخ را نه در بیرون از جهان اسلام که ریشه در اعتقادات مسلمانان می‌دید. بنا به عقیده سلفی‌ها، انحراف از اصول اساسی اسلام، و فرقه‌گرایی سبب شکاف میان مسلمانان و از دست رفتن آن یکپارچگی بود که در صدر

---

1. Fundamentalism

2. Bible

اسلام دیده می‌شد. از این رو سلفی‌ها برای اعاده وحدت از دست‌رفته با رویکردی سلبی به نفی تمامی فرقه‌های اسلامی معتقدند و چاره کار را در رجوع مستقیم به توحید و متن مقدس، قرآن، می‌دانند و ناب‌ترین این رجوع را نیز در صدر اسلام می‌جویند، از همین روست که آنان را سلفی می‌نامند.

بعد از جنگ اول جهانی، آل‌سعود با همکاری وهابیت قدرت سیاسی و مذهبی را در عربستان بین خود تقسیم کردند. در شمال آفریقا نیز، رشید رضا بعد از همراهی‌های اولیه با افکار سید جمال و محمد عبده، تحت تأثیر گرایش سلفی وهابی قرار گرفت و این نحلّه فکری را در آنجا گسترش داد. در دهه پنجاه با ظهور سید قطب در مصر، به تدریج گرایش سلفی جهادی با استفاده از مفاهیمی چون جاهلیت، هجرت، جهاد و استفاده فقهی از آیه «و من لم یحکم بما انزل الله فاولئک هم الکافرون» (مائد: ۴۴) نظریه‌پردازی^۱، و در آثار اشخاصی چون عبدالسلام فرج عملیاتی شد. فتوایی که ابن تیمیه هنگام یورش تاتارها به کشورهای اسلامی، صادر کرده بود، از مهم‌ترین مبانی فقهی عبدالسلام فرج در نگارش «الفریضه الغائبه» است. وی فتوای ابن تیمیه را مبنی بر اینکه تاتارها، با اینکه مسلمانان خود را اعلام کرده‌اند، مرتدند و قیام علیه آنان و کشتن آنان واجب است، بر اوضاع حاکم بر مصر و نظام حکومتی آن منطبق دانست (مصطفی، ۱۳۸۲: ۱۶۶). ترور سادات توسط این گروه انجام گرفت. خالد اسلامبولی، از اعضای این گروه، طرح خود را مطرح کرد و با فتوای عمر عبدالرحمن، سادات را ترور کرد و فریاد زد: «من خالد اسلامبولی هستم، فرعون مصر را کشتم و از مرگ باکی ندارم» (هیکل، ۱۳۸۳: ۳۶۱).

این تفکر با سرکوب در مصر و سوریه، و تهاجم شوروی به افغانستان، کانون فعالیت‌های خود را به افغانستان منتقل کرد و با همراهی جنگجویان عرب به تدریج پایه‌های سازمان‌های جدیدی چون القاعده فراهم شد. اوج فعالیت‌های آنان ۱۱ سپتامبر، و انهدام برج‌های دوقلو بود که حمله آمریکا و متحدان غربی‌اش به افغانستان و عراق را در پی داشت. انقلابات عربی هم فضای کافی برای رشد و توسعه این گروه‌ها را به وجود آورد و این موضوع در نزاع میان قدرت‌های سیاسی منطقه و فرامنطقه‌ای، و با حمایت‌های صریح یا ضمنی عربستان، قطر و ترکیه، در کنار آمریکا و انگلیس از برخی گروه‌های تکفیری در مبارزه علیه جبهه مقاومت به رهبری ایران، آنها را به بحران لاینحل منطقه تبدیل کرده است.

۱. ایمان و اسلام بدون حاکمیت خدا قابل تصور نیست. هنگامی که جهان معاصر را از مدنظر می‌گذرانیم، به این دریافت می‌رسیم که روی زمین دین وجود ندارد، چراکه اسلام از همان موقع که آخرین دسته از مسلمانان از یگانه دانستن خدا در حاکمیت بر شئون انسان‌ها دست کشیدند، دیگر وجود خارجی ندارد (سید قطب، ۱۴۱۰ق: ۲۴۴).

نوسلفی: در کنار این گروه‌های سلفی، به تدریج نحله جدید فکری در عربستان شکل گرفته است. این جریان ابتدا به نام «سروریه» مطرح شدند که تا حدودی بین آرای سلفیت وهابی عربستان و اندیشه‌های جهادی سید قطب را جمع کرده‌اند و پیروان آن تابع شخصی به نام محمد سرور زین‌العابدین سوری هستند. سروری‌ها در جنگ عراق با کویت و در مناقشه عربستان با عراق و مسئله آمریکا، طرف دولت را نگرفتند و به شدت از عربستان سعودی انتقاد کردند و از این رو همه اعضای آنها زندانی شدند. از درون این جریان اندیشه جدیدی شکل گرفت که به «نهضت جدید نوسلفی» مشهور شد. امروزه به متفکران این جریان «مشایخ صحوه» یا مشایخ بیداری اشاره می‌شود. هنر مشایخ صحوه بازاندیشی در اندیشه‌های سلفی و نزدیک کردن این جریان بزرگ به دنیای مدرن است. آنها اصحاب فناوری، و علما و مجتهدان شبکه‌های مجازی هستند و در این حوزه‌ها فعالیت گسترده‌ای دارند که از جمله آنها از سلمان العوده و محمد العریفی نام برد. جریان نوسلفی ضد تکفیر است. نوسلفی‌گری جریانی است از میان جریان‌های کلامی معاصر که در روش همچون سلفی‌گری به تفسیر تحت‌اللفظی از متون می‌پردازد (الرشید، ۱۳۹۳: ۹)؛ عملگراست و چنانکه گفتیم، پیوندی نزدیک با فناوری دارد.

(ب) محمد بن عبدالرحمن العریفی

در ادامه یکی از چهره‌های جریان نوسلفی یعنی محمد بن عبدالرحمن العریفی معرفی می‌شود و با بررسی گستره و عمق نفوذ وی در دو شبکه مجازی فیسبوک، و توییتر رابطه آن با روش به‌کاربرده شده در متن ۲۲ اثر منتخب از آثار وی بررسی خواهد شد. مفروض ما در این مقاله این است که محمد العریفی از روش و فن خطابه در آثار خویش استفاده کرده و مفاهیم دینی را با نثری بسیار ساده و با هدف پیاده‌سازی نوعی سبک زندگی اسلامی در جهان مدرن استفاده می‌کند، و در نتیجه این روش نسبت مستقیمی با میزان نفوذ و گستره طرفداران او دارد.

محمد بن عبدالرحمن العریفی عالم نوسلفی عربستانی به سال ۱۹۷۰ میلادی برابر با ۱۳۴۹ هجری شمسی در عربستان به دنیا آمد. وی در نزد علمای سلفی شناخته شده‌ای تحصیل کرده است (وبسایت العریفی، ۱۳۹۳) که از جمله آنان می‌توان به افرادی چون شیخ عبدالله بن قعود^۱، عبدالرحمن البراک^۲، علامه شیخ ابن باز از مفتیان اعظم عربستان سعودی که در اواخر دهه ۹۰ میلادی، بسیاری را برای کمک مالی به طالبان تشویق کرد، اشاره داشت (Lacey, 2009: 198)، همچنین می‌توان به عبدالله بن جبرین عضو نهاد پرنفوذ انجمن علمای عظام (Al-Harthi, 2014) در عربستان سعودی، و عضو سابق کمیته دائمی تحقیقات اسلامی و صدور فتاوی اشاره داشت

1. <http://alqaoud.net/about.php?id=0>

2. <http://albarrak.islamlight.net/>

(العرفی، ۲۰۱۴). وی از جمله علمایی بود که در پی حادثه ۱۱ سپتامبر هواپیماری را منع کرد (Schwartz, 2004). او نیز همانند عبدالعزیز بن باز، مفتی وهابی سلفی اهل عربستان، شیعیان را کافر می‌داند (Henderson, 2008). دکتر العرفی مدرک لیسانس خود را در رشته اصول دین از دانشگاه اسلامی محمد بن سعود در ریاض (۱۹۹۱م)، اخذ و در رشته عقیده و مذاهب معاصر در همان دانشگاه با رتبه ممتاز از مقطع فوق‌لیسانس فارغ‌التحصیل شد (۱۹۹۶م). رساله دکتری وی نیز در رشته عقیده و ادیان معاصر از همان دانشگاه تحت نام جمع و بررسی نظریات شیخ الاسلام ابن تیمیه پیرامون صوفیه پذیرفته شد. وی علاوه بر داشتن اجازت‌های علمی متعدد، به صورت رسمی مشاغلی مانند خطیبی در مسجد جامع ریاض، عضویت در هیأت مدرسان دانشگاه ملک سعود (از ۱۹۹۳ تاکنون)، مشاوره امور شرعی در قوای مسلح (از ۱۹۹۲م) را داشته است (وبسایت العرفی، ۱۳۹۳).

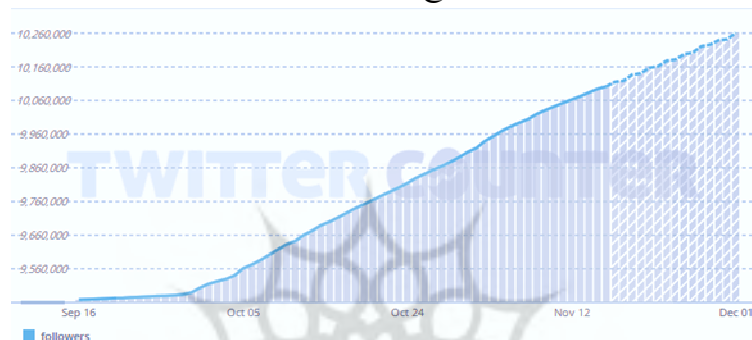
پس از حرکت جریان‌های تکفیری در عراق و سوریه و مطرح شدن فتوای «جهاد نکاح» در رسانه‌های متعددی این خبر گسترش یافت که محمد العرفی صادرکننده چنین فتوایی بوده است، که وی در پاسخ چنین حکمی را کاملاً مردود شمرد و آن را تکذیب کرد (العرفی، ۲۰۱۴). وی همچون عمده شیوخ صحوه با جریان‌های تکفیری مانند دولت اسلامی (داعش) مخالفت کرد. همراه با شیخ پرنفوذی چون عبدالله الغنیمان از دخالت دولت عربستان در سوریه حمایت کرد و برای کمک مالی به جبهه اسلامی سوریه به طرفدارانش فراخوان داد (Lacroix, 2014).

ج) نفوذ محمد العرفی در شبکه‌های اجتماعی: فیسبوک و تویتر

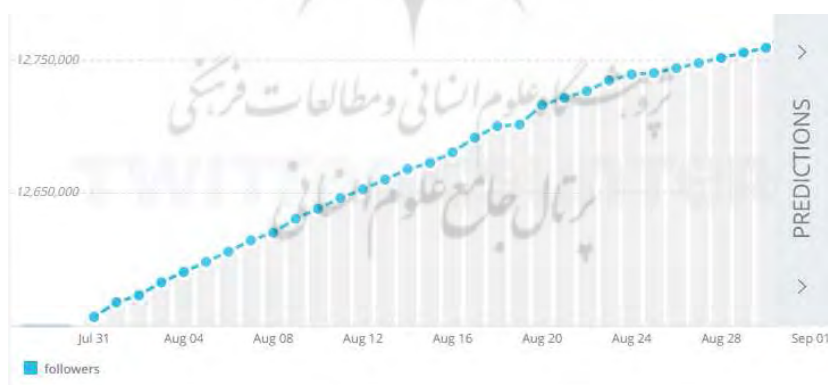
محمد العرفی از پرنفوذترین دانشمندان سلفی جهادی در جهان اسلام به‌شمار می‌آید. برای نشان دادن این مسئله در اینجا سعی کرده‌ایم تا نفوذ این اندیشمند را در شبکه‌های اجتماعی فیسبوک و تویتر مورد بررسی آماری قرار دهیم. چنانکه در بررسی‌های انجام‌گرفته مشخص شد، محمد العرفی در آخرین آمار به‌دست‌آمده در شبکه‌های مجازی تویتر و فیسبوک به‌ترتیب دارای بیش از ۱۲ میلیون و ۱۸ میلیون دنبال‌کننده است. این آمار در هر دو شبکه اجتماعی مذکور نسبت به اواخر سال ۲۰۱۲ حدوداً ۱۱ و ۱۷ میلیون نفر (۹۰ و ۹۳/۳ درصد) رشد داشته است (Kessler, 2015). این مسئله نشان از افزایش نمایی طرفداران وی پس از وقایعی که تحت نام بیداری اسلامی می‌شناسیم، دارد (برای مطالعه بیشتر رک: Cavatorta & Merone, 2012; Ramadan, 2012). بنا به گزارش منتشرشده در وبسایت آمار و رتبه‌بندی بالاترین کاربران تویتر^۱ در ۳۱ ژوئن ۲۰۱۴، آمار دنبال‌کنندگان دکتر العرفی برابر با ۸/۸ میلیون بود که این رقم تا ۳۱ آگوست ۲۰۱۵ به بیش از ۱۲/۵ میلیون نفر افزایش یافت. وی تا این تاریخ با

1. <http://twitaholic.com/>

قرار گرفتن در رتبه هشتادونهمین نفر، جزو صد شخصیت اول پرترفدار دنیا در سایت تویتر، و اولین شخصیت پرترفدار در همین سایت در منطقه خاورمیانه محسوب می‌شود. براساس محاسبات انجام‌گرفته در یکی از وبسایت‌های وابسته به تویتر روزانه به طور متوسط بیش از هفت هزار نفر بر دنبال‌کنندگان مطالب محمد العریفی^۱ افزوده می‌شود (twitter counter, 2015) که همین میزان در صفحه فیسبوک دکتر العریفی نزدیک شش هزار نفر در روز است (Social bakers, 2015)، برای مشاهده روند افزایشی محبوبیت این متفکر نوسلفی در دو بازه زمانی مختلف می‌توانید به نمودارهای ۱ و ۲ رجوع کنید.

نمودار ۱. روند افزایشی دنبال‌کنندگان یادداشت‌های تویتری دکتر محمد عبدالرحمن العریفی در وبسایت تویتر از تاریخ ۱۶ سپتامبر ۲۰۱۴ تا ۱۶ نوامبر همان سال و پیش‌بینی آن تا اول دسامبر

نمودار ۲. روند افزایشی دنبال‌کنندگان یادداشت‌های تویتری دکتر محمد عبدالرحمن العریفی در وبسایت تویتر از تاریخ ۳۱ ژوئیه ۲۰۱۵ تا ۱ سپتامبر همان سال

1. <https://twitter.com/mohamadlarefe>

حال اگر بخواهیم همین آمار را در شبکه اجتماعی فیسبوک دنبال کنیم، به داده‌های نسبتاً مشابهی خواهیم رسید. در نمودارهای ۳ و ۴ بررسی نرخ عضویت افراد در صفحه رسمی فیسبوک محمد العریفی^۱ نیز چنین میزان رشدی را نشان می‌دهد (Social bakers, 2015).

نمودار ۳. روند افزایشی دنبال‌کنندگان یادداشت‌های فیسبوکی دکتر محمد عبدالرحمن العریفی در وبسایت تویتر از تاریخ ۳۱ می ۲۰۱۴ تا ۱۶ نوامبر همان سال، ستون عمودی تعداد اعضا را به میلیون نفر نشان می‌دهد.

نمودار ۴. روند افزایشی دنبال‌کنندگان یادداشت‌های فیسبوکی دکتر محمد عبدالرحمن العریفی در وبسایت تویتر از تاریخ ۱۷ مارس ۲۰۱۵ تا ۳۱ آگوست همان سال، ستون عمودی تعداد اعضا را به میلیون نفر نشان می‌دهد.

شایان ذکر است که این آمار صرفاً به کاربران صفحات عربی العریفی محدود شده، و بررسی آماری سایر صفحات رسمی موجود در زبان‌های دیگر از حوصله این مقاله خارج بود. با وجود این، به‌منظور آشنایی بیشتر با ترکیب منطقه‌ای کاربران صفحه فیسبوکی دکتر العریفی، جدول ۱ پنج کشور نخست کاربران این صفحه را نشان می‌دهد.

1. <https://www.facebook.com/3refe>

کشور	طرفداران منطقه‌ای	درصد
۱ مصر	۵۰۱۸۵۲۳	٪ ۲۷/۲
۲ الجزایر	۱۸۲۵۶۹۶	٪ ۹/۹
۳ مراکش	۱۶۶۳۶۹۷	٪ ۹/۰
۴ عربستان سعودی	۱۴۳۷۳۰۱	٪ ۷/۸
مجموع سایر کشورها	۸۵۰۷۱۷۶	٪ ۴۶/۱

جدول ۱. درصد کاربران صفحه فیسبوکی محمد العریفی به تفکیک منطقه (socialbakers)^۱

د) آثار و نوشته‌های العریفی

از محمد العریفی کتاب‌ها، مقالات، خطابه‌ها و مصاحبه‌های بسیاری در دسترس است. بسیاری از آثار وی تاکنون به صورت میلیونی چاپ و توزیع شده‌اند. چنانکه از متن آثار وی پیداست، وی همواره با زبانی بسیار ساده مفاهیم اسلامی را به خوانندگان منتقل می‌کند؛ زبانی که فارغ از پیچیدگی‌ها و قواعد فقهی است. کتاب‌های منتشر شده از العریفی به بیش از ۳۰ مجلد می‌رسد که دست‌کم بیش از ۲۰ جلد آنها به فارسی ترجمه شده و در وبسایت فارسی وی قابل دسترسی است (وبسایت العریفی، ۲۰۱۴). در اینجا بیست کتاب از آثار العریفی را معرفی موضوعی کرده و روش واحد نویسنده در بیان موضوعات مختلف آنها را به اجمال بررسی خواهیم کرد. هدف از این کار به دست آوردن دور دید کامل‌تر و بسیط‌تری از موضوع بررسی است.

به دنبال یک شغل خوب: این کتاب تحت نام «هل تبحت عن وظیفه» مجموعه‌ای است از داستان‌ها و مواعظی درباره راه‌های کسب رضایت پروردگار و نیل به بهشت. به تصریح نویسنده و براساس روایات مذکور از پیامبر اسلام (ص) هر گاه خداوند برای بنده‌ای خیر بخواهد، وی را به کاری نیکو می‌گمارد که موجب رضای الهی خواهد شد و این کار نیکو، همانا عبادت و پیروی از دستوره‌های الهی و رهنمودهای پیامبر است. او با استفاده از آیات قرآن و روایات راه‌های کسب رضایت خدا، انجام حسنات، دوری از گناه و دستیابی به خشنودی خداوند را توضیح داده و ده توصیه مهم برای نیل به این مقصود ارائه می‌دهد. این کتاب در تیراژ اول بیش از یک میلیون نسخه به چاپ رسید (صدای اسلام، ۲۰۱۵).

کتاب با روایت داستانی یک فرد آغاز می‌شود که در جوانی دچار بیماری شده، و با خطر مرگ مواجه می‌شود و در این حال به یاد خدا می‌افتد، طلب شفا کرده و در ازای آن نیت می‌کند که در صورت بهبودی کارهای نیکویی را برای رضای خداوند انجام خواهد داد. لحن

۱. آخرین دسترسی ۳۱ آگوست ۲۰۱۵.

عبارات نقل شده محاوره‌ای و روان است و در عین حال از ذکر جزئیات زندگی روزمره یک بیمار مسلمان و گفت‌وگوهای درونی وی چشم‌پوشی نشده است:

«چی دکترا؟ چطور؟ کی؟ غده؟ چطوری این غده رفته توی سر من؟ چرا به وجود اومده؟ اون هم توی این سن؟ اعوذ بالله! غده؟! سرطان؟!

بله... غده... و باید به سرعت معالجه بشی... هر دقیقه یا بهتر بگم هر ثانیه‌ای که می‌گذره به ضرر شماست... امشب شما رو بستری می‌کنیم و آزمایش‌های تکمیلی رو انجام خواهیم داد و صبح ان شاء الله روی سر شما عمل انجام میدیم و غده رو بیرون میاریم...
دکتر خیلی خونسرد اما جدی اینها را گفت...

اما من نه فقط با گوشم، بلکه با تمام وجودم سخنانش رو می‌شنیدم و درک می‌کردم... (العرفی، ۱۳۸۰: ۸)

داستان با ذکر آیه‌ای از قرآن خاتمه می‌یابد و سپس نویسنده خواننده را خطاب قرار می‌دهد و می‌نویسد:

اکنون ای برادر عزیز و ای خواهر گرامی...

نمی‌دانم چگونه سخن را آغاز کنم...

و نمی‌دانم آیا این سخنان را از من خواهی پذیرفت یا نه...

اما در هر صورت باید با تو صریح باشم... چراکه تو برادر و خواهر من هستی و حق نصیحت و خیرخواهی بر گردن من داری... به خدا این سخنان را با تو در میان نگذاشته‌ام مگر به خاطر اینکه همان خیری که برای خودم می‌خواهم را برای تو هم می‌خواهم... بنابراین خواهش می‌کنم نسبت به من حسن ظن داشته باش... عجله نکن و پیش از آنکه نوشته‌های من را بخوانی آن را پاره نکن... (العرفی، ۱۳۸۰: ۱۹)

به همین ترتیب نویسنده با ذکر احادیثی از پیامبر و تبیین سنت وی دنیا را پل آخرت معرفی می‌کند و با ذکر روایت، مثل، آیه، طرح سؤالات فرضی و گفت‌وگو با خواننده ده توصیه را برای زندگی ایمانی در دنیا مطرح کرده و برای هر توصیه مثال‌های متعددی را ذکر می‌کند، برای مثال وی در خصوص شرک می‌گوید:

هر کس به غیر خدا قسم بخورد کفاره کارش این است که بگوید: لا اله الا... چنانکه در حدیث صحیح آمده است: «هر کس سوگند خورد و در سوگند خود گفت: قسم به لات و عزی... بگوید: لا اله الا...»

از دیگر عواملی که به شرک منجر می‌شود، برخی سخنان حرام است مانند اینکه شخصی بگوید: به خدا و تو پناه می‌برم... یا بگوید: این لطف شما و خدا است... یا بگوید: جز خدا و تو کسی را ندارم... درست این است که پس از نام الله لفظ «سپس» یا «بعد» را به کار ببرد... مثلاً بگوید: «اول الله بعد شما...» و همین‌طور در سایر این الفاظ (العرفی، ۱۳۸۰: ۸۱).

کشتی نجات: این کتاب شامل بیان عقاید و باورهای اسلامی و مؤلفه‌های شش‌گانه توحید و راه‌های دوری از گناه و شرک به خداوند است. نویسنده در این اثر با استفاده از آیات قرآن و سخنان پیامبر اسلام (ص)، سعی در نشان دادن راه رستگاری به بیانی ساده دارد و مسلمانان را از گرفتاری در دام بدعت و شرک برحذر می‌دارد. نویسنده در این کتاب زیارت قبور و خواندن قرآن سر مزار را گناه و طلب مغفرت یا گشایش از هر کسی به جز خدا را شرک اکبر و شرط کافی خروج از اسلام می‌داند. (العریفی، ۱۳۸۸ج: ۲۹) نویسنده می‌کوشد تا با بهره‌گیری از داستان‌های قرآنی، سرنوشت اقوامی را شرح دهد که دچار خشم و عذاب الهی شدند و سپس با ریشه‌یابی گناه‌ها و بدعت‌های ایشان، راه‌های دوری از اینگونه اعمال و باورها را بازگو می‌کند. العریفی در ادامه، خلاصه‌ای از باورهای صحیح دینی و معیاری برای تشخیص راه حق از باطل ارائه می‌دهد. (العریفی، ۱۳۸۸ج) کتاب با نقل خاطره‌ای از خود نویسنده و سپس استاد وی عبدالله بن جبرین آغاز می‌شود و سپس نویسنده به نقل چند روایت از پیامبر و صحابه وی می‌پردازد. همین روند تا انتهای کتاب نیز ادامه دارد. نویسنده آیه یا حدیثی از مصداق شرک یا توحید را مطرح کرده و سپس داستان یا نمونه‌ای از جهان معاصر را ذکر می‌کند و همین کار را مکرراً تا انتهای کتاب و پوشش مباحث کتاب ادامه می‌دهد. این کتاب در تیراژ اول بیش از یک میلیون نسخه به چاپ رسید (صدای اسلام، ۲۰۱۵).

او یک ملکه است: این کتاب با عنوان عربی «إنها ملکه» مجموعه‌ای است از حکایت‌های اخلاقی و روایت‌هایی واقعی که صبر و پایداری زنان مسلمان با ملیت‌های مختلف و اصرارشان را بر ایمان و عفاف شرح می‌دهد. نویسنده، تجربه زندگی چندین ساله خود در کشورهای غربی را در قالب داستان نقل می‌کند؛ داستان‌هایی که یا مستقیماً برایش نقل شده و یا از زبان دیگران شنیده است. در کنار آن، داستان‌هایی از زندگی بانوان پاکدامن تاریخ و صحابی صدر اسلام را روایت می‌کند که با حفظ گوهر عفاف و ایمان، رضوان الهی را به دست آوردند. وی پس از هر حکایت، با استناد به آیات قرآن و احادیث نبوی درس‌هایی درباره عفاف و پاکدامنی به خواننده خود ارائه می‌دهد (العریفی، ۱۳۸۹الف). این کتاب طی چهار ماه نخست از انتشارش ششصد هزار نسخه منتشر شد (صدای اسلام، ۲۰۱۵). ساختار این کتاب نیز همانند کتاب‌های پیشین مبتنی بر نقل حدیث و روایت و داستان‌هایی از زندگی جهان امروز است، هیچ استدلالی در کتاب وجود ندارد، جز قیاس سنت با سبک زندگی امروزه و در نتیجه توصیه‌های نویسنده. برای مثال نویسنده در خصوص گوش دادن زن‌های مسلمان به موسیقی استدلال خود را به شکل زیر طرح می‌کند:

آری خواهرم... شماره تلفن‌ها و نامه‌هایی را که داری پاره کن و عکس‌ها و سیدی‌ها و فیلم‌ها را دور بریز... ثابت کن که محبت خداوند برایت بزرگ‌تر از هر عشق دیگری است... ثابت کن که طاعت

خداوند را بر طاعت نفس و شیطان مقدم می‌داری...
 چه بی‌بهره و ناکام است آن دختری که از شنیدن سوره‌ها و آیات رویگردانی می‌کند و گوش به
 موسیقی و ترانه‌ها می‌سپارد و خود را در معرض عذاب خدا قرار می‌دهد و خود را از شنیدن
 ترانه‌های

بهشتی محروم می‌کند...

سبحان الله... عجیب است! آیا شنیدن قرآن برایت کافی نبود که آن را رها کردی و در پی ترانه‌ها
 افتادی؟

محمد بن مکندر می‌گوید: روز قیامت نداده‌نده‌ای ندا می‌زند: کجایند کسانی که گوش‌های خود را
 از مجالس لهو و مزامیر شیطان، پاک می‌داشتند؟! آنان را در ریاض مسک ساکن کنید... سپس
 خداوند به فرشتگانش می‌فرماید: بزرگداشت و ستایش مرا به آنان بشنوانید...

شهر بن حوشب می‌گوید: الله متعال خطاب به فرشتگانش می‌فرماید:

بندگان من در دنیا صدای خوش را دوست داشتند اما آن را برای من ترک می‌کردند... پس
 [ترانه‌های

خود را] به گوش بندگان من برسانید... آنگاه صدای تسبیح و تکبیری به گوش آنان می‌رساند که
 مانند آن را هرگز نشنیده‌اند... (العرفی، ۱۳۸۹ الف: ۶۶).

در شکم نهنگ: کتاب «در شکم نهنگ» یا «فی بطن الحوت» مجموعه‌ای است از
 داستان‌هایی درباره توبه و بازگشت به سوی خداوند. این کتاب نیز همانند دیگر آثار العریفی،
 شامل چندین داستان اخلاقی و پندآموز است که می‌کوشد با سبکی دوستانه و صمیمی،
 خواننده را به دستورهای دینی دعوت کند. در این کتاب، داستان‌های متنوعی از شخصیت‌های
 تاریخی اسلام و همچنین افراد عادی نقل شده است که توبه می‌کنند و به اسلام بازمی‌گردند.
 نویسنده در این اثر نیز در کنار نقل حکایت‌ها از آیات قرآن و احادیث پیامبر اسلام (ص)
 کمک می‌گیرد تا اهمیت تبعیت از این آیات و روایات را در کنار داستان‌های نقل شده نشان
 دهد. چنانکه از عنوان کتاب برمی‌آید، نویسنده از استعاره شکم نهنگ بهره می‌گیرد که دلالت
 بر داستان یونس نبی دارد. ساختار داستان‌های توبه در این کتاب صورت ثابتی دارد که از
 الگوی سه‌بخشی ۱. لذت و گناه، ۲. عذاب دنیوی، و سپس ۳. توبه تبعیت می‌کند. این
 داستان‌ها در طول کتاب بارها تکرار و برای تثبیت مقصود نویسنده در ذهن خواننده تکرار
 می‌شود. برای مثال در داستان «خواننده» مشاهده می‌کنیم که در بخش نخست لذت و گناه
 شخص اول داستان درباره خود می‌گوید:

به روی صحنه رفتم... درحالی‌که هنوز کمی حیا اذیتم می‌کرد... اما با نخستین کلمات ترانه، همان
 حیا هم رفت...

سالن نمایش به رقص آمد و بدن‌های سرخوش به حرکت افتاد... از هر سو تعریف و تمجید و
 تشویق بود که به سویم می‌آمد و هرگاه ساکت می‌شدم به ادامه‌ی خواندن تشویقم می‌کردند...

آن شب گذشت و هرچه ایمان در وجودم باقی مانده بود با خود برد... (العریفی، ۱۳۸۲: ۵۴).

سپس مرحله رنج دنیوی آغاز می‌شود:
خیلی زود چهارشنبه از راه رسید...

اما این روز فاجعه‌ای را با خود داشت که جریان زندگی مرا به کلی تغییر داد... مصیبتی که مرا از خواب غفلت بیدار کرد و قلب مرا که مرده بود زنده کرد...

فاجعه‌ای که آمد تا مرا از باتلاق کثافت و رذیلت و لجنزار خوانندگی و طرب، بیرون آورد...
مادرم درگذشت... (العریفی، ۱۳۸۲: ۵۵).

نویسنده پس از اشاره به گفت‌وگوهای درونی «خواننده» در پایان وارد مرحله توبه و بازگشت وی به صراط مستقیم می‌شود:
به گذشته نکبت بارم نگاهی انداختم... دفترهای خاطراتم را ورق زدم... پر بود از متن ترانه‌ها...
نامه‌های عاشقانه... عکس‌ها... نوارهای موسیقی...
دست در جیب خود کردم... کارت ویزیت آن هنرمند بزرگ هنوز در جیبم بود... موعده‌مان یادم آمد:

عصر پنجشنبه...

گفتم: اعوذ بالله... و پاره‌اش کردم... (العریفی، ۱۳۸۲: ۵۷).

همین روند در بیست‌ویک داستان دیگر این کتاب تکرار می‌شود. «در شکم نهنگ» طی سه ماه اول چاپ ۲۰۰ هزار نسخه به چاپ رسید (صدای اسلام، ۲۰۱۵).

اعترافات یک عاشق: معرفی کتاب در عبارات خود نویسنده بدین شکل آمده است:

سخنم با آن جوانانی است که روزشان را در تعقیب دختران می‌گذارند... در بازارها و کنار درب مدارس و دانشکده‌ها... شب‌شان را نیز در گفتگوهای تلفنی و راز و نیازهای عاشقانه به صبح می‌رسانند [...]. همین‌طور با دخترانی که نگاه‌های عاشقانه و سخنان دلریا، فریشان داده و کیفشان پر شده از نامه‌های رماتیکی و عکس‌های معشوق... (العریفی، ۱۳۹۰: الف: ۳)

نویسنده در این کتاب به روابط شخصی دختر و پسر عاشق در قالب داستانی پرداخته و سپس با استمداد از قرآن به این مسئله و مشکلات این نوع روابط می‌پردازد. نویسنده در این کتاب، موارد متعددی از روابط دختران و پسران مسلمان را ذکر می‌کند که به فساد و تباهی کشیده شده و موجبات پشیمانی و حسرت این افراد را فراهم آورده است. وی نشان می‌دهد که بیشتر این‌گونه دوستی‌ها، که خلاف شرع و اخلاق اسلامی است، سبب سوءاستفاده‌های ابزاری از یکی از طرفین - به‌ویژه - دختران می‌شود و آبروی خانواده‌ها را به خطر می‌اندازد. او با استناد به آیات قرآن و روایات توصیه‌هایی برای خویشتن‌داری و دوری از هوس‌های دنیوی ارائه می‌دهد و جوانان را به پیروی از موازین اجتماعی و خانوادگی اسلام دعوت و ترغیب

می‌کند. در این کتاب نیز تکرار مثال‌های مشابه و عواقب اعمال غیراسلامی و نتیجه مثبت پرهیز از آنان همراه با ذکر روایات و آیات قرآنی در سرتاسر کتاب دیده می‌شود.

از زندگی‌ات لذت ببر: این کتاب ترجمه نام عربی «استمتع بحیاتک» شامل بیان مهارت‌های سازنده اجتماعی و راهکارهای تعامل با مردم در پرتو سنت پیامبر و سرگذشت افراد برجسته و صاحب‌نام صدر اسلام است. نویسنده این اثر زندگی پیامبر اسلام، صحابه و بزرگان دینی و علمی جامعه اسلامی را الگوی مناسبی برای زندگی امروز می‌داند و بی‌توجهی به سیره گذشتگان را مایه تأسف. وی اعتقاد دارد از زمانی که امت اسلامی از شیوه‌های نبوی در تعامل با مردم فاصله گرفته، دچار انواع آسیب‌های اجتماعی، انحرافات فکری، اضطراب‌های درونی، بحران‌های اجتماعی و معضلات پیچیده و لاینحل ملی و منطقه‌ای شده است. این اثر، تلاشی است برای آشنایی با شیوه صحیح زندگی براساس آموزه‌های اصیل دینی. او ۹۴ موضوع گوناگون اجتماعی، فرهنگی و روابط انسانی را برمی‌گزیند و ضمن ارائه راهکارهای روان‌شناختی نوین برای آنها، سیره و احادیث نبوی و گفتار و سلوک بزرگان امت اسلام را درباره آن به تفصیل شرح می‌دهد. برخی از موضوعات کتاب عبارت‌اند از: روش برخورد با نیازمندان، شیوه تعامل با زنان و کودکان، رفتار با زیردستان و خدمتگزاران، برخورد با مخالفان، نحوه رفتار با حیوانات، راه‌های کسب دل مردم، کنترل احساسات و عواطف، روش صحیح انتقاد، روش‌های رازداری و راه‌های گذشت و عفو دیگران (العرفی، ۱۳۸۸ الف).

اخگر به دستان: بیان شیوه‌های حفظ ایمان و عفاف و مداومت بر عقاید دینی است. نویسنده در این اثر به نقل حکایت‌های متعددی از زنان برجسته و دینداری می‌پردازد که سختی، ستم و رنج را تحمل کردند، اما دست از اعتقادات خود برنکشیدند. نویسنده با بهره‌گیری از آیات قرآن و روایات پیامبر اسلام (ص)، این زنان را اخگر به دستان معرفی می‌کند که آتش ایمان را با تمام مرارت‌ها و مشکلاتش در دست نگه داشتند و حاضر به ترک آن نشدند. همچنین در کتاب حاضر، داستان‌هایی درباره دختران محجبه و عقیقی نقل می‌شود که خود را تسلیم وسوسه‌های شیطانی نکرده‌اند. برخلاف بسیاری از کتاب‌های کهن مذهبی، نویسنده صرفاً به زنان می‌پردازد و برای حل مشکلات ایمانی آنها درون مناسبات نوین زندگی روزمره از استعاره اخگر (پاره آتش به دست) استفاده می‌کند و جایگاه کمرنگ‌شده زنان با چنین توضیحات و روایاتی برجسته و وظیفه سنگین آنان را گوشزد می‌نماید (العرفی، ۱۳۸۲ الف). کتاب داستان آن دختر... نیز مانند همین کتاب از رویه مشابهی تبعیت می‌کند.

اشک گلدسته‌ها: نویسنده در این کتاب با توجه به سست شدن مسلمانان در ادای فرضیه نماز، سعی در نشان دادن شأن و ارزش والای نماز دارد و راهکارهای مداومت بر آن را شرح می‌دهد. نویسنده در این کتاب، نمازگزاران را موحدان عابدی می‌داند که حتی گنبد و

گلدسته‌های مساجد دلتنگ آنها می‌شوند و در فراقشان اشک حسرت می‌ریزند. وی در خلال کتاب، داستان‌های متعددی دربارهٔ مردان و زنان مسلمان نقل می‌کند که در اثر ادای به‌موقع و خاشعانهٔ نماز، به درجات رفیعی رسیدند. وی همچنین با استعانت از آیات قرآن و احادیث پیامبر اسلام (ص) اجر و پاداش نمازگزاران را توصیف می‌کند و مسلمانان را از سهل‌انگاری نسبت به این فریضهٔ عظیم هشدار می‌دهد. در این کتاب سعی شده تا حد ممکن به جنبهٔ تبشیری ادای فریضهٔ نماز پرداخته شود، تا اندازی. علاوه بر این العریفی نیز همانند سایر متفکران سلفی، همانند سلمان العوده، رویکردی خلاف فردگرایی از خود نشان می‌دهد (Al-Oadah, 2014) و بر جمعی بودن ادای این فریضه در جای‌جای کتاب تأکید می‌کند (العریفی، ۱۳۸۲ج).

باغچه‌های مرگ: این کتاب بیانی است از مواعظ و داستان‌های عبرت‌آمیز دربارهٔ مرگ و عذاب قبر و نحوهٔ حساب و کتاب اعمال در آخرت. نویسنده در این اثر، داستان‌هایی دربارهٔ زندگی برخی بزرگان و افراد مشهور تاریخ نقل می‌کند و حالات آنها را هنگام مرگ توصیف می‌کند. در بعضی موارد نیز آن دسته عواقب ناگوار اعمال و کردار انسان‌ها را برمی‌شمارد که موجب سختی مرگ و عذاب قبر آنها شده است. در جای‌جای کتاب، آیات قرآن و روایات نبوی به‌عنوان روشنگر راه و دلیل و برهان قطعی‌ای معرفی می‌شود تا بر مطالب و نتیجه‌گیری از داستان‌های آن صحنه بگذارد. بدین شکل، خواننده، ترکیبی در اختیار دارد از مطالبی خواندنی و آموزه‌های دین اسلام تا درس عبرتی باشد برای وی و مراقبت بر کارها، افکار و سخنان انسان (العریفی، ۱۳۸۲د).

بر بلندای کوه‌ها: مجموعه‌ای از نکات و حکایت‌ها دربارهٔ راه‌های کسب رضایت خداوند و نیل به رحمت و مغفرت الهی. نویسنده در این اثر، داستان‌هایی از شخصیت‌های بزرگ تاریخ اسلام و مؤمنان معاصر نقل کرده و ارزش‌های اخلاقی و ایمانی آنان را برجسته می‌سازد. او در این داستان‌ها نشان می‌دهد که آنها چگونه برای رسیدن به رضایت خداوند در تلاش و جهد شبانه‌روزی بودند. سپس با استفاده از آیات و احادیث پیامبر اسلام (ص) راه‌های استقامت بر دین، دستیابی به رضایت پروردگار و راهیابی به بهشت را شرح می‌دهد (العریفی، ۱۳۹۰ب).

بندگان رحمان نه بندگان رمضان: این کتاب به فضایل و ارزش‌های روزه در ماه رمضان اختصاص دارد. دکتر العریفی در کتاب حاضر با بهره‌گیری از آیات قرآن، ارزش و شأن عبادت خداوند را شرح می‌دهد و از این میان، به فضیلت‌های ماه رمضان می‌پردازد. وی روزه‌داری صرف را سبب رضایت الهی نمی‌داند، بلکه نتایج و پیامدهای اخلاقی و ایمانی‌ای را برمی‌شمارد که از روزه‌داران انتظار می‌رود. او با نقل داستان‌های متعدد از تاریخ اسلام و

صحابه پیامبر نشان می‌دهد که مؤمنان روزه‌دار، چگونه در عمل انسان‌های پرهیزکار و مؤمن بوده و تا پای جان دست از عقیده صحیح و باورهای خود بر نداشتند (العرفی، ۱۳۹۰ ج).

پایان جهان: العرفی در این کتاب نشانه‌های قیامت را با استفاده از آیات قرآن و روایات نبوی شرح می‌دهد. نویسنده از نوشتن این اثر دو هدف عمده داشته است: نخست پاسخ گفتن به شبهات ملحدان و منکران وجود خدا و قیامت، و دوم بیان مفصل و مبسوط علائم نزدیک شدن قیامت و کیفیت بروز و ظهور آن بر پایه اعتقادات اسلامی. وی بدین‌منظور نشانه‌های قیامت را به سه دسته علائم دور، علائم متوسط و علائم نزدیک تقسیم می‌کند و درباره هر یک به تفصیل سخن می‌گوید. وی در جای‌جای کتاب، تصاویری مربوط به هر علامت ذکر کرده است تا صدق سخن و ادعای پیامبر را در این مورد به اثبات رساند. سبک کلی وی در نگارش، استفاده از پرسش و پاسخ‌های خواندنی و کوتاه و پرهیز از درازگویی و اطاله کلام است (العرفی، ۱۳۸۹ ب). اهمیت این کتاب با توجه به تأکیدی که اولاً روی مبحث خداناباوری^۱ که با آغاز قرن بیست‌ویکم حضور رو به رشدی داشته است (Win-Gallup International : 2012)، و نیز مباحث آخرالزمانی که تأکید دوم کتاب است، خود را نمایان می‌کند.

عاشقی در اتاق عمل: این اثر شامل حکایات و داستان‌هایی است درباره ارزش صبر بر بیماری و شکر خداوند هنگام بیماری. نویسنده که خود سال‌ها در کشورهای غربی اقامت داشته، در این اثر می‌کوشد تا با مقایسه شیوه‌های درمانی در کشورهای غربی برای بیماری‌های لاعلاج -به‌ویژه مرگ ترحمی^۲- آن را با دستورهای اسلام و توصیه‌های پیامبر مقایسه کرد و خواننده را به صبر و شکرگزاری هنگام بیماری فرا خواند. وی با استفاده از داستان‌های قرآنی، احادیث نبوی و حکایت‌های تاریخی، موارد متعددی از بیماری‌های سخت و دردناک را برمی‌شمرد و توضیح می‌دهد که بیماران به سبب تحمل رنج و شکر بر مصیبت، چه اجر و ثوابی را نصیب خود کردند و از این راه ضمن اثبات اشتباه بودن شیوه غربیان در نادیده انگاشتن معجزات الهی، برقرار کردن پیوند میان عشق واقعی و مرگ جسمانی خواننده را به شکر و شکیبایی در هنگام سختی فرا می‌خواند. شیوه بیان این کتاب نیز تقریباً محاوره‌ای و در حال گفت‌وگو با مخاطب است (العرفی، ۱۳۹۳ ب).

غربت در دیار فرنگ: محتوای این کتاب به بررسی پدیده مهاجرت مسلمانان به کشورهای غربی، یا در نگاه نویسنده سرزمین کفار، اختصاص دارد. نویسنده در این اثر، با نثری داستان‌گونه، مسائل و مشکلات روحی، عاطفی و اجتماعی مسلمانان مهاجر را توضیح می‌دهد و می‌کوشد تا با استفاده از نص قرآن و سنت راه‌حل آنها را بیان کند. از آنجا که در زمان اقامت

---

1. Atheism
2. Euthanasia

وی در کشورهای غربی، افراد مختلف با مشکلات متفاوت به وی مراجعه کرده‌اند، در این اثر می‌توانیم با طیف متنوع و گسترده‌ای از این چالش‌ها آشنا شویم و راه‌حل هریک را از نظر نویسنده دریابیم (العرفی، ۱۳۹۰د).

گفتمان حجاب: این کتاب، اثری روایت‌گونه درباره‌ی شأن و ارزش حجاب و جایگاه آن در اعتقادات اسلامی است. نویسنده در این کتاب، جزیره‌ای خیالی را به تصویر کشیده است که نمونه‌ای از جامعه‌ی امروز انسانی بوده و روابط اسلامی و مبتنی بر شعائر دینی در آن حکمفرماست. او بدین طریق نشان می‌دهد که پابندی به ارزش‌های اجتماعی اسلام - به‌ویژه حجاب و عفاف زنان - چه نقش تأثیرگذاری در آرامش جامعه و استحکام بنیان خانواده ایفا می‌کند. در ادامه، بیست دلیل از قرآن و سنت بر وجوب حجاب ارائه شده و آنگاه اقوال و دیدگاه‌های ائمه‌ی مذاهب چهارگانه‌ی اهل سنت درباره‌ی وجوب پوشاندن چهره و بدن ذکر می‌شود. بخش پایانی کتاب نیز نظرهای شخصیت‌های بزرگ جهان اسلام را درباره‌ی فواید حجاب و رعایت حد شرعی پوشش برای زنان بازگو می‌کند. العریفی در ابتدای این کتاب مبتکرانه دست به ترسیم یک آرمانشهر اسلامی با استعانت از استعاره‌ی جزیره و برجسته کردن نقش زنان در آن به خواننده عرضه می‌کند (العرفی، ۱۳۹۰ق).

ه) تحلیل آثار العریفی

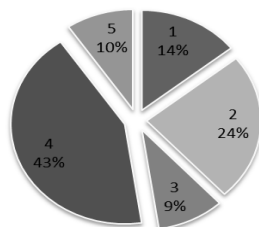
با بررسی مذکور در خصوص محور و موضوعات آثار این متفکر می‌توان به چند خصیصه‌ی مشترک عمده‌ی آنها اشاره کرد: ۱. فاصله گرفتن از زبان و استدلال‌های فقهی و شریعت‌مدارانه، ۲. بیان ساده، صریح، و نسبتاً محاوره‌ای، ۳. ایجاز و اختصار نوشتاری، ۴. حذف زمینه‌مندی احادیث و روایات تاریخی، ۵. طرح مسائل روز، ۶. تکرار شاهد مثال‌های متعدد با مضمون واحد، ۷. استفاده از استعاره‌های رنج و رهایی (مانند اخگر، جزیره، کشتی و ملکه)، ۸. ضدیت با مدرنیته، ۹. پرداختن به بحران اصالت و هویت جمعی مسلمانان و ۱۰. پیوستگی ایمان و عمل.

با نگاهی به جدول ۲ آثار فوق‌الذکر را برحسب تعداد صفحه و موضوع آن مشاهده می‌کنیم.

جدول ۱

#	نام کتاب	تعداد صفحه	موضوع
۱	از زندگی لذت ببر	۵۲۷	سبک زندگی
۲	اخگر به دستان	۴۶	ایمان زنان
۳	او یک ملکه است	۱۱۶	ایمان زنان
۴	داستان آن دختر	۵۵	ایمان زنان
۵	اشک گلدسته‌ها	۵۲	نماز جماعت، ضدیت با فردگرایی
۶	اعترافات یک عاشق	۵۲	روابط دختر و پسر
۷	باغچه‌های مرگ	۵۴	مرگ و جهان آخرت
۸	بر بلندای کوه‌ها	۵۲	کسب رضایت خدا
۹	به دنبال شغل خوب	۸۵	رضایت خدا، رضایت از زندگی
۱۰	بندگان رحمان نه بندگان رمضان	۵۴	فریضه روزه
۱۱	بیابان شوق	۵۳	صبر و استقامت
۱۲	پایان جهان	۳۵۰	آخرالزمان و خداناباوری
۱۳	خداحافظ قهرمان	۴۵	قهرمان‌سازی و الگوسازی
۱۴	داستان‌های توبه	۵۵	توبه
۱۵	در شکم نهنگ	۸۸	توبه
۱۶	زندگی سعادت‌مندان	۳۶	رضایت خدا، رضایت از زندگی
۱۷	عاشقی در اتاق عمل	۹۳	غرب، تحمل رنج و مرگ عاشقانه
۱۸	غربت در دیار فرنگ	۳۴	زندگی در غرب
۱۹	کشتی نجات	۱۱۵	ایمان و شرک
۲۰	کلید بهشت	۵۱	ایمان و شرک
۲۱	گفتمان حجاب	۱۱۲	زنان و حجاب
۲۲	مشتاقان جنت	۴۶	جهاد، صبر و توبه

به منظور نگاه کلی تری به طبقه‌بندی موضوعی آثار، با وجود خصایص مذکور در کتاب‌های العریفی، می‌توانیم آثار وی را در پنج دسته کلی تقسیم کنیم: آثاری که موضوع اصلی آنها در زمینه توبه، زنان، معاد، زندگی ایمانی و فرایض دینی است. مقصود ما از فرایض دینی، نماز جماعت و روزه است. دو فریضه مهم که هر مسلمانی را در هر جا می‌توان به راحتی با مشاهده این فرایض شناسایی کرد. در نمودار ۵ مشاهده می‌کنیم سهم زنان و سبک زندگی ایمانی در آثار محمد العریفی از بیشترین سهم ممکن، یعنی به ترتیب ۲۴ و ۴۳ درصد، برخوردار است.

نمودار ۵- یک طبقه بندی موضوعی از آثار محمد العریفی

به بیان دیگر، نکته مهم و بسیار قابل تأمل در زمینه آثار محمد العریفی تمرکز وی بر دو موضوع سبک زندگی ایمانی و مسئله زنان مسلمان در جوامع اسلامی و غربی است. چنانکه پیشتر نیز بیان شد، العریفی در پرداختن به این دو موضوع که در واقع دو مسئله و مشکل اساسی مسلمانان در جهان معاصر است (برای مثال ر.ک: Hussain, 2015; Zakaria, 2014) نه بحثی شریعت‌مدارانه می‌کند، نه تحلیلی سیاسی، و نه صحبتی از فلسفه به‌میان می‌آورد. او با تکیه بر آیات قرآن و روایات، و مثال‌های متعدد همچون یک خطیب و واعظ با بیانی ساده و صریح با مخاطبان خود گفت‌وگو می‌کند. وی اغلب جوانان مسلمان را مخاطب بحث‌های خویش قرار می‌دهد و به دغدغه‌های اساسی ایمانی آنان در جهان مدرن می‌پردازد. وی برای برقراری ارتباط با مخاطبان خویش از تمامی ابزار ارتباطی مدرن نیز بهره گرفته است. در نتیجه می‌توان ادعا داشت محمد العریفی، به‌عنوان یک متفکر نوسلفی، با پرداختن به مسائل اساسی مسلمانان جهان امروز، و با استفاده از ابزارهای ارتباط جمعی و شبکه‌های مجازی، و بهره گرفتن از فن خطابه توانسته دامنه گسترده‌ای از مخاطبان مسلمان و عرب را از سرتاسر دنیا به خود جلب کند.

نتیجه

در این پژوهش تفاوت‌های موجود میان گرایش نوسلفی با سلفیت را از طریق یکی از مشهورترین متفکران نوسلفی و شیوخ صحوه یعنی محمد بن عبدالرحمن العریفی بررسی کردیم. یکی از ویژگی‌هایی که به جریان سلفی و همچنین نوسلفی نسبت داده می‌شود، ارائه قرائتی بسیار ساده از اسلام است. جریان سلفی به تعاریف و استدلال‌های شریعت‌مدارانه و فلسفی اهمیت چندانی قائل نیست، آنچه برای سلفیه اهمیت دارد، رجوع به سنت و نص مقدس و عمل به آن است. از این‌روست که اندیشه سلفی به‌طور کلی به‌دنبال وجوه عملی در دین می‌گردد. سلفیون ایمان را جدای از عمل متصور نمی‌شوند. به همین سبب ادبیات و آثار آنها به‌راحتی برای همگان قابل فهم و استفاده است و همین مسئله میزان جذابیت این جریان را، به‌خصوص در میان اهل سنت بیشتر کرده است. در اینجا، چنانکه از بررسی محتوای آثار

وی بر ما روشن شد، نه فقط موضوعات مورد بررسی توسط محمد العریفی از جمله مسائل اصلی و اهم دغدغه‌های مسلمانان است، بلکه نحوه بیان آنها بیشترین اثر را در جذابیت آثار و شخصیت این متفکر در نزد مسلمانان ایفا کرده است. بررسی محتوای آثار العریفی نشان‌دهنده این است که نوسلفی‌ها در کنار زبان ساده، با پرهیز از خشونت کلامی و دوری از روش‌های سختگیرانه، که متعارف جریان سلفی است، به زیستی سازگار با تمدن جدید غربی می‌اندیشند. روش بیان نوسلفی‌ها، بیان معارف دینی مبتنی بر فن خطابه است. به طوری که خواننده را نه با استدلال، بلکه با تحکیمات^۱ و مثال‌های متعدد روبه‌رو می‌کند و آنقدر این رویه را ادامه می‌دهد تا خواننده به درجه اقتناع برسد. هدفی که در تمامی متون این آثار دنبال می‌شود، صرفاً «اقتناع» و اکتفا خواننده برای «تبعیت» از نص مقدس است؛ یعنی همان روشی که پروپاگاندا و تبلیغات برای اقتناع مخاطب خود استفاده می‌کند.

منابع و مأخذ

الف) فارسی

۱. الرشید، مضای (۱۳۹۳). عربستان سعودی و جریان‌های جدید اسلامی، ترجمه رضا نجف‌زاده، تهران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
۲. عریفی، محمد بن عبدالرحمن (۱۳۸۰). به دنبال یک شغل خوب، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۳. ----- (۱۳۸۱ الف). خدا حافظ قهرمان، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۴. ----- (۱۳۸۲ الف). اخگر به دستان، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۵. ----- (۱۳۸۲ ب). در شکم نهنگ، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۶. ----- (۱۳۸۲ ج). اشک گلدسته‌ها، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۷. ----- (۱۳۸۲ هـ). داستان‌های توبه، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۸. ----- (۱۳۸۸ ب). داستان آن دختر، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۹. ----- (۱۳۸۸ ج). کشتی نجات، ترجمه عزیز ابوزبیر، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۱۰. ----- (۱۳۸۹ الف). او یک ملکه است، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.

۱۱. ----- (الف۱۳۸۹). **پایان جهان**، ج دوم، ترجمه محمد حنیف حسین‌زایی، زاهدان، انتشارات مکتبه اسحاقیه.
۱۲. ----- (الف۱۳۸۹). **زندگی سعادت‌مندان**، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۱۳. ----- (الف۱۳۹۰). **اعترافات یک عاشق**، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۱۴. ----- (ب۱۳۹۰). **بر بلندای کوه‌ها**، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۱۵. ----- (ج۱۳۹۰). **بندگان رحمان، نه بندگان رمضان**، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۱۶. ----- (د۱۳۹۰). **غربت در دیار فرنگ**، ترجمه محمد حنیف حسین‌زایی، زاهدان، انتشارات مکتبه اسحاقیه.
۱۷. ----- (ه۱۳۹۰). **گفتمان حجاب**، ترجمه ام حسان ملازهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۱۸. ----- (۱۳۹۲). **مشتاقان جنت**، ترجمه احمد ظاهر (اسلمیار)، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۱۹. ----- (الف۱۳۹۳). **بیابان شوق**، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۲۰. ----- (ب۱۳۹۳). **عاشقی در اتاق عمل**، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۲۱. ----- (ج۱۳۹۳). **کلید بهشت**، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۲۲. ----- (د۱۳۸۲). **باغچه‌های مرگ**، ترجمه محمد امین عبداللهی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۲۳. ----- (الف۱۳۸۸). **از زندگی‌ات لذت ببر**، ترجمه محمد حنیف حسین‌زایی، عربستان سعودی، سایت فارسی دکتر محمد العریفی.
۲۴. قطب، سید (۱۴۱۰ق). **معالم فی الطریق**، قاهره: دارالشروق.
۲۵. مصطفی، هاله (۱۳۸۲). **استراتژی دولت مصر در رویارویی با جنبش‌های اسلامی**، تهران: اندیشه‌سازان نور.
۲۶. هیکل، حسنین (۱۳۸۳). **پاییز خشم**، ترجمه محمدکاظم سیاسی، تهران: ققنوس.
۲۷. فیرحی، داود (۱۳۸۷). «ظاهرگرایان تفسیرگریز: گفتگو با: داوود فیرحی»، **فصلنامه بازتاب اندیشه**، دی ۱۳۸۷، ش ۱۰۵، تهران، مرکز بررسی پژوهش‌های صداوسیما، قم.

(ب) خارجی

28. Lacey, Robert, (2009). **Inside the Kingdom : Kings, Clerics, Modernists, Terrorists, and the Struggle for Saudi Arabia**. Newyork, Viking.
29. Ramadan, Tariq (2012). **Islam and the Arab awakening**. Oxford, New York: Oxford University Press.
30. Lacroix, Stéphane (2014). “Saudi Islamists and the Arab Spring. Research Paper, Kuwait Programme on Development, Governance and Globalisation in the Gulf States”, London, London School of Economics and Political Science.

31. Henderson, Simon (2008). **Saudi Arabia: The Nightmare of Iraq, in The Washington Institute for Near East Policy**, Policy focus 70, pp. 35 – 42.
32. Schwartz, Stephen, (Jul 19, 2004). "The Good Ayatollah: What Iraq's leading Shia cleric teaches", **The Weekly Standard**, Vol. 9, No. 42.

ج) منابع اینترنتی

۳۳. دانشنامه بریتانیکا، (۲۰۱۵/۰۷/۰۹) ذیل واژه Fundamentalism:
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1191955/fundamentalism>
۳۴. دانشنامه بریتانیکا، (۲۰۱۵/۰۷/۰۹) ذیل واژه Fundamentalism:
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1191955/fundamentalism/252668/Islamic-fundamentalism>
۳۵. فیرحی، داود، (۱۳۸۵) *خاور میانه بزرگ؛ معمای اسلامگرایی و دموکراسی*، سمینار «ایران - آمریکا»، دانشگاه تهران:
<http://www.feirahi.com/?article=26>
۳۶. فیرحی، داود، (۱۳۹۲/۰۴/۱۷) روزنامه همشهری: <http://www.feirahi.com/?article=221>
۳۷. فیرحی، داود، (۱۳۹۳/۰۳/۳۱) *فقه سلفی و نسبت آن با خشونت*، سخنرانی:
<http://fahimco.com/ShowArticle.aspx?ID=3867&AspxAutoDetectCookieSupport=1>
۳۸. ربیعی فر، احمد (۱۳۹۳)، *جریان شناسی القاعده*:
<http://makhateraltakfir.com/fa/jaryanhaye%20takfiri/View/2010/>
۳۹. زندگی نامه محمد العریفی (۲۰۱۴):
<http://arefe.ws/fa/index.php?com=content&id=۱>
- Al-Harhi, Abdul Mohsin (2014): <http://www.saudigazette.com.sa/index.cfm?method=home.regcon&contentID=2009071443654>
۴۰. صدای اسلام: (۰۹/۰۲/۲۰۱۵)
http://sadaislam.com/quran/masahef/action/author_getMasahef/author_id/58/s/5/
۴۱. العریفی، محمد (۲۰۱۴)، *رد فتوی نکاح منسوب به وی* کانال یوتیوب:
www.youtube.com/watch?v=HeSqpjNkovM
42. Kessler, Oren (۲۰۱۵/۳۱/۰۸), **Saudi clerics use social media to spread hate, The Jerusalem Post**: <http://www.jpost.com/Middle-East/Saudi-clerics-use-social-media-to-spread-hate>
۴۳. آمار روزانه طرفداران العریفی در توئیتر (۲۰۱۵/۳۱/۰۸):
<http://twittercounter.com/MohamadAlarefe>
۴۴. آمار روزانه طرفداران محمد العریفی در فیسبوک (۲۰۱۵/۳۱/۰۸):
<http://www.socialbakers.com/facebook-pages/369904272838>
45. Al-Oadah, Sheikh Salman, *Avoiding the First Person Pronoun*, Thu, 2014/11/06:
<http://en.islamtoday.net/artshow-416-4930.htm>
46. Win-Gallup International: *Global index of Religion and Atheism*, 2012: www.wingia.com/web/files/news/14/file/14.pdf
47. Zakaria, Fareed (9/4/2014): Let's be honest, Islam has a problem right now. The Washington Post. Available online at https://www.washingtonpost.com/opinions/fareed-zakaria-islam-has-a-problem-right-now-but-heres-why-bill-maher-is-wrong/2014/10/09/b6302a14-4fe6-11e4-aa5e-7153e466a02d_story.html
48. Hussain, Alamgir (9/4/2015): Civilization Clash between Islam and the West - Part 1. Available online at <http://www.islamdaily.org/en/islam/4671.civilization-clash-between-islam-and-the-west-part.htm>,